

Małgorzata Z. Wiśniewska*

„Food crime” jako patologia na rynku żywności – istota, rodzaje i próba klasyfikacji

Wstęp

Jakość żywności to dobro ogólnospołeczne, którego stan zależy od dobra przekazanego przez poszczególne podmioty działające w obszarze rolno-spożywczym. Najważniejszą cechą jakości żywności jest jej bezpieczeństwo, zaś jego zachowanie, obok bezpieczeństwa żywnościowego, to priorytet każdej gospodarki. Poprzez ten fakt realizuje się potrzebę zapewnienia wysokiego poziomu ochrony życia ludzkiego i interesów społecznych. W czasach niestabilności politycznej, ekonomicznej i społecznej jest to zadanie szczególnie trudne, tym bardziej że obserwuje się, jak wiele czynników wpływa i osłabia wypracowane systemy służące zabezpieczeniu tych wartości. Bowiern bezpieczeństwo żywności, rozumiane ogólnie jako minimum wymogów, których spełnienia konsument może oczekiwać, a którym producent musi sprostać, a także bezpieczeństwo żywnościowe, czyli możliwość zapewnienia żywności o odpowiedniej ilości i jakości każdemu człowiekowi, są coraz częściej narażane na różne działania o charakterze patologicznym. Wpisują się one w zjawisko „food crime”, czyli przestępstw wobec żywności i łańcucha żywności, zwanych także przestępczością żywnościową.

Celem głównym niniejszego artykułu jest opisanie charakteru tego zjawiska. Celami pomocniczymi są: zaprezentowanie wyników badań literaturowych, pozwalających na zdefiniowanie pojęcia „food crime”, a także na rozpoznanie jego odmian w ujęciu typologicznym. W pracy jako metody badawcze zastosowano: analizę krytyczną źródeł literaturowych, analizę oficjalnych raportów i wytycznych dotyczących badanego problemu, a także metodę syntezy i wnioskowania logicznego.

1. Podstawy definicyjne zjawiska „food crime”

Termin „patologia” (z greckiego *pathos* – cierpienie, *logos* – nauka) po raz pierwszy zastosowano w medycynie celem wskazania czynników wywołujących chorobę. Dopiero w końcu XIX wieku zaczęto używać terminu

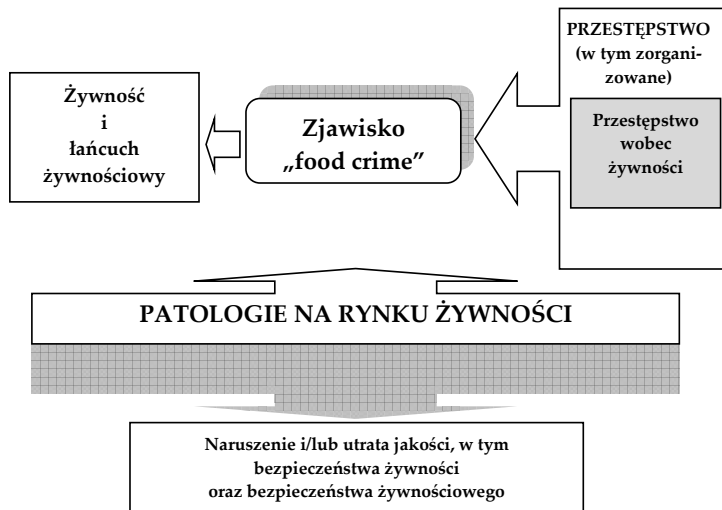
---

* Prof. dr hab., Zakład Zarządzania Jakością i Środowiskiem, Katedra Ekonomiki Przedsiębiorstw, Wydział Zarządzania, Uniwersytet Gdański, ul. Armii Krajowej 101, 81-824 Sopot, malgorzata.wisniewska@ug.edu.pl

„patologia społeczna” dla określenia zachowań ludzkich skierowanych przeciwko powszechnie akceptowanym wartościom i normom społecznym [Dobieszewski, 2004, s. 153–166]. Zgodnie z A. Podgóreckim [1976, s. 24] patologia to destruktywne i autodestruktywne zachowania ludzi, grup lub całych społeczeństw, zaś patologia społeczna to ten rodzaj zachowania, ten typ instytucji czy funkcjonowania jakiegoś systemu społecznego, który pozostaje w zasadniczej, niedającej się pogodzić sprzeczności ze światopoglądowymi wartościami, które w danym społeczeństwie są akceptowane. Podkreśla się również, że patologia to przede wszystkim zespół zjawisk szkodliwych w sensie indywidualnym lub w sensie grupowym, o określonej genezie, zasięgu społecznym i negatywnych skutkach [Pytka, 1999, s. 175]. Ponieważ zjawisko „food crime” wpisuje się także w patologię życia gospodarczego, należy wskazać, iż w obszarze gospodarczym wiąże się ono z szeroko rozumianym brakiem uczciwości, z naruszeniem zasad etyki w biznesie oraz wolnej i uczciwej konkurencji [Nowak-Lewandowska, 2014, s. 198–207]. Opisywane zjawisko jest jednak przede wszystkim przestępstwem, rozumianym ogólnie jako czyn (działanie lub zaniechanie) człowieka, zabroniony przez ustawę pod groźbą kary jako zbrodnia lub występki, zawiniony umyślnie lub nieumyślnie oraz społecznie szkodliwy w stopniu wyższym niż znikomy [Gardocki, 2013, s. 29–40]. W tym kontekście należy także wskazać na zjawisko przestępstwa zorganizowanego, ponieważ przestępstwo wobec żywności bywa najczęściej organizowane przez różne ugrupowania i środowiska. Według Konwencji Narodów Zjednoczonych przyjętej przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych 15 listopada 2000 r., przestępstwo zorganizowane realizowane jest przez grupę o określonej strukturze, składającą się z trzech lub więcej osób, istniejącą przez pewien okres oraz działającą w porozumieniu, w celu popełnienia jednego lub więcej poważnych przestępstw określonych na podstawie niniejszej Konwencji, dla uzyskania, w sposób bezpośredni lub pośredni, korzyści finansowej lub innej korzyści materialnej [Badziak, 2014, s. 21–22]. Opisane relacje definicyjne zilustrowano na rysunku 1.

Analiza literatury przedmiotu oraz innych oficjalnych źródeł pozwala zidentyfikować, w jaki sposób badacze i specjaliści rozumieją zjawisko „food crime”. Pionierką w rozpoznaniu i definiowaniu tego zjawiska jest H. Croall, emerytowana profesor kryminologii z Glasgow Caledonian University w Szkocji. Określa je jako przestępstwo występujące na wszystkich etapach produkcji żywności, jej dystrybucji, przygotowania i sprzedaży, które ostatecznie może doprowadzić do obciążenia konsumenta, wprowadzenia go w błąd, do utraty jego zdrowia, a nawet do śmierci [Croall, 2007, s. 206–229]. Badaczka zaznacza, iż analizowane zjawisko odnosi się do przestępstw, które, z jednej strony bezpośrednio łączą się z przetwarzaniem,

Rysunek 1. Zjawisko i definicja „food crime” w ujęciu relacyjnym

Źródło: Opracowanie własne.

produkcją i sprzedażą żywności, z drugiej zaś – w sposób pośredni dotyczą lokalnych i globalnych rynków [Croall, 2013, s. 167–183]. Uznany ekspert zajmujący się tym zagadnieniem, profesor Ch. Elliot z Queen’s University w Belfaście, w Irlandii Północnej, w swoim raporcie z przeglądu sytuacji na temat bezpieczeństwa w łańcuchu żywnościowym w Wielkiej Brytanii wskazuje, iż przestępstwo tego rodzaju to działalność zorganizowana, prowadzona przez jednostki lub grupy, które w sposób świadomy dokonują oszustw względem żywności lub powodują szkody podczas zakupu i spożywania żywności [Elliot, 2014]. Często stosowaną i cytowaną jest także definicja opracowana przez specjalistów z FSA (Food Safety Authority), Urzędu ds. Bezpieczeństwa Żywności w Wielkiej Brytanii. Zgodnie z tym gremium przestępstwo wobec żywności to nieuczciwość w zakresie produkcji lub dostaw żywności, o złożonym charakterze, mogące stwarzać poważne szkody dla konsumentów, przedsiębiorstw lub ogólnego interesu publicznego [www.food.gov]. Kolejne definicje i opinie na temat tego pojęcia zamieszczono w tablicy 1.

Charakter analizowanego zjawiska jest niewątpliwie bardzo złożony. W jego ramach można wyróżnić wiele subkategorii, przede wszystkim w zależności od przestępczego motywu działania, od jego celu, o czym szerzej traktuje dalsza część niniejszego opracowania. Dodać wszakże należy, iż z przestępstwem wobec żywności mamy do czynienia nie tylko wskutek zamierzonego działania, ukierunkowanego celowo na szkodę konsumenta i łańcucha żywności. Mogą to być także działania przypadkowe, nieintencyjne czy zaniedbania, dotyczące np. obróbki żywności,

skutkującą jej zanieczyszczeniem (wynikającym z niewłaściwie funkcjonujących dobrych praktyk produkcyjnych czy higienicznych). Dowodem, iż takie zachowanie jest również traktowane jak przestępstwo (nieumyślne) jest fakt, iż w przypadku jego popełnienia sąd może wymierzyć: grzywnę lub karę ograniczenia wolności do lat 2 lub karę pozbawienia wolności do 1 roku [ustawa, 2006].

Tablica 1. Definicje/opinie na temat zjawiska „food crime”

Definicja/opinia	Źródło
Przestępstwa związane z produkcją, dystrybucją i sprzedażą podstawowych środków spożywczych.	[Croall, 2007, s. 206–229]
Szeroki zakres zachowań, począwszy od szkód w obszarze ekonomicznym i fizycznym, odczuwanych zarówno przez ludzi, jak i zwierzęta, skończywszy na zafałszowaniu żywności i uszczerbku na jej jakości.	[Grey, Hinch, 2015, s. 97–98]
Przestępstwo wobec żywności ma miejsce wówczas, gdy żywność zostaje poddana zmianie (modyfikacji) w celu wywołania szkody osobom indywidualnym lub w celu osiągnięcia korzyści ekonomicznych; (...) oba te przypadki mogą spowodować problemy w zakresie bezpieczeństwa i jakości żywności.	[Manning, Soon, 2016, s. R823-R834]
Jakiegokolwiek poważne, nieuczciwe zachowanie, które wpływa negatywnie na jakość lub autentyczność żywności i napojów.	[Morling, 2016]
Przestępstwo wobec żywności to działalność o charakterze niegodziwym, w obrębie łańcucha żywnościowego, realizowana przez grupę lub osoby indywidualne, o motywacji innej niż osobista zemsta w celach finansowych, prowadząca do strat pośrednich związanych z przedsiębiorstwem spożywczym lub produktem, powstałych w wyniku oszustwa lub szkody lub wymuszeń wymierzonych w osoby kupujące żywność.	[Davidson i inni, 2017, s. 52–66]

Źródło: Opracowanie własne na podstawie literatury wskazanej w tablicy.

Mając na uwadze powyższe rozważania, można zaproponować, iż przestępstwo wobec żywności („food crime”) to działalność niezgodna z prawem, o charakterze przypadkowym lub celowym, prowadzona/realizowana przez osoby indywidualne lub grupy zorganizowane, wymierzona w łańcuch żywności, jako całość, a także w jego ogniwa, z konsumentem na czele, skutkująca destabilizacją w obszarze ekonomicznym, politycznym, ideologicznym, a także naruszeniem i/lub utratą jakości, w tym bezpieczeństwa żywności oraz bezpieczeństwa żywnościowego.

2. Rodzaje przestępstw wobec żywności i ich ujęcie typologiczne

Analiza źródeł literaturowych pozwala zauważyć dużą różnorodność odmian przestępstw wobec żywności i łańcucha żywności. Z tego też powodu istotna wydaje się próba ich uporządkowania. W pierwszym rzędzie należy przyrzeć się propozycjom, jakie zawarto w oficjalnych dokumentach, wytycznych, opracowanych przez uznane gremia. W tym przypadku na uwagę zasługują dwie publikacje, wydane przez British Standards Institution (BSI) – PAS 96 z roku 2010 oraz zastępująca ją PAS 96 z roku 2014. Uwzględniając łącznie wskazania tych specyfikacji, na ich podstawie wymienić można następujące odmiany przestępstw [PAS 96, 2010; PAS 96, 2014]:

- świadome zafałszowanie żywności, umotywowane ekonomicznie, czyli EMA (ang. *economically motivated adulteration*),
- celowe zanieczyszczenie żywności (ang. *malicious contamination*) dla celów terrorystycznych (ang. *food terrorism*),
- celowe zanieczyszczenie żywności w formie sabotażu (ang. *sabotage*),
- wymuszenia, czyli szantażowanie zanieczyszczeniem żywności danego podmiotu należącego do ogniva żywnościowego (ang. *extortion*),
- szpiegostwo gospodarcze, służące kradzieży własności intelektualnej, pozyskaniu poufnych wiadomości (ang. *espionage*),
- podrabianie produktów, opakowań, etykiet (ang. *counterfeiting*),
- cyberprzestępstwo, czyli wkradanie się do sieci klientów, zakładu i przekazywanie fałszywych informacji (ang. *cyber crime*).

Zidentyfikowane odmiany nie wyczerpują wszystkich możliwości przestępstw, stąd godne uwagi są też klasyfikacje, jakie autorka dostrzegła w pracach takich badaczy jak: H. Croall [2009, s. 127–146], L. Manning oraz J.M. Soon [2014, s. 23–32] czy L. Manning z zespołem [2016, s. 44–54]. Analiza ich publikacji pozwala zaproponować następującą, nieco inną niż wcześniejsza, klasyfikację:

- zafałszowanie (ang. *adulteration*) – dodawanie do żywności niezadeklarowanych na opakowaniu składników lub usunięcie składnika żywności, celem osiągnięcia korzyści ekonomicznych (jest to odpowiednik EMA),
- przekazywanie fałszywej informacji o produkcie na jego etykiecie (ang. *mislabeling*),
- kopiowanie, podrabianie wszystkich cech produktów oraz opakowań (ang. *counterfeit*),

- symulowanie, czyli projektowanie produktu tak, by wyglądał jak produkt oryginalny, przy czym nie jest on w żadnym stopniu kopią jego cech (ang. *simulation*),
- dywersja, czyli sprzedaż lub dystrybucja danego produktu poza granice deklarowanego rynku (ang. *diversion*),
- przekroczenia produkcyjne, w sytuacji, gdy dany produkt został wyprodukowany ponad zadeklarowaną wielkość partii, np. uzgodnioną z odbiorcą ze względu na prawa własności lub ze względu na konieczną ochronę surowca (ang. *over-run*),
- wykorzystanie produktu lub jego opakowania w oszukańczy sposób, w celach innych niż wynika to z ich przeznaczenia (ang. *tampering*),
- kradzież, a następnie wprowadzenie produktu do obrotu jako produktu nabytego uczciwie (ang. *theft*),
- celowe skażenie żywności, a także sabotaż, powodujące szkodę dla konsumenta, jego strach, panikę (ang. *malicious contamination, food terrorism*),
- wprowadzanie w błąd, np. poprzez zastosowanie zjawiska dezinformacji, czyli np. nieuzasadnione użycie określeń „naturalny”, „ekologiczny”, „bez cholesterolu”, a także wprowadzanie w błąd poprzez świadome manipulowanie wielkością opakowania sugerującą większą zawartość niż rzeczywistość (ang. *misleading*).

W polskim prawie żywnościowym wyraźnie wskazano przy tym, czym jest środek spożywczy zafałszowany. Zgodnie z nim środek spożywczy jest środkiem spożywczym zafałszowanym, w szczególności, jeżeli: dodano do niego substancje zmieniające jego skład lub obniżające jego wartość odżywczą; odjęto składnik lub zmniejszono zawartość jednego lub kilku składników decydujących o wartości odżywczej lub innej właściwości środka spożywczego; dokonano zabiegów, które ukryły jego rzeczywisty skład lub nadały mu wygląd środka spożywczego o należytej jakości; niezgodnie z prawdą podano jego nazwę, skład, datę lub miejsce produkcji, termin przydatności do spożycia lub datę minimalnej trwałości albo w inny sposób nieprawidłowo go oznakowano – wpływając przez te działania na bezpieczeństwo środka spożywczego [ustawa, 2006].

Godny uwagi jest fakt, iż w przypadku zafałszowań żywności pojawia się także określenie „food laudering”, czyli „pranie żywności”. Użyła go po raz pierwszy H. Croall [2007, s. 215], zgodnie z którą jest to manipulacja jakością żywności, czyli, w zależności od okoliczności, pogarszanie lub „poprawianie” (odświeżanie) jej właściwości. Z tym zagadnieniem wiąże się także wprowadzanie na rynek żywności zepsutej, czyli tej, która pierwotnie była pełnowartościowa, jednak wskutek pewnych czynników

zewnątrznych jej skład lub właściwości uległy zmianie [Kąkol, 2010, s. 304–322].

Zaprezentowany zbiór przestępstw wobec żywności nie jest oczywiście kompletny, bowiem analiza publikacji autorstwa cytowanej autorki [Croall, 2007, s. 206–229] pozwala na uzupełnienie wskazanych typów przestępstw o kolejne kategorie. Są nimi:

- nieuczciwe praktyki handlowe wobec dostawców, np. hodowców, dostarczających swoje produkty do sieci handlowych, którym narzuca się wysokie standardy, a jednocześnie obniża ceny skupu (ang. *illegal trade*),
- nieuczciwe praktyki cenowe wobec konsumentów, np. zachęcanie do kupna dodatkowych produktów, które konsumentowi nie są potrzebne (promocja typu „kup dwa, trzeci masz za darmo”), przy jednoczesnej, fałszywej obietnicy niższej ceny (ang. *illegal pricing practices*),
- „nowoczesne” niewolnictwo i wyzysk osób, w tym dzieci, zatrudnionych w przemyśle rolno-spożywczym, pracujących ponad siły, w warunkach niehumanitarnych i/lub niezgodnych z przepisami prawa pracy (ang. *food labor exploitation, modern slavery*),
- okrucieństwo wobec zwierząt, typowe dla wielkich farm, hodowli, w których zwierzęta przebywają stłoczone, są żywione w sposób niehumanitarny, przeciążający ich organizm, prowadzący do ich chorób, stresu (ang. *cruelty to animals*),
- przestępstwa gospodarcze, polegające np. na manipulacjach cenowych, ukrywaniu pochodzenia surowców do produkcji lub jego przeznaczenia, celem uniknięcia płacenia podatków (ang. *tax evasion*),
- przestępstwa o charakterze finansowym, takie jak przekupstwo potencjalnych nabywców żywności, celem osłabienia konkurencji, utrzymywanie cen produktów na określonym poziomie poprzez tajne porozumienie pomiędzy konkurentami, wykorzystywanie poufnych danych na temat przedsiębiorstwa, celem wykupienia jego udziałów (ang. *financial crime*).

Nie bez znaczenia są także przestępstwa celne, tak wobec produktów pochodzenia zwierzęcego czy roślinnego, jak i wobec surowców, z jakich powstały. Problemem jest również nielegalny przemysł zwierząt zagrożonych wyginięciem, np. żółwi dla celów spożywczych, a także luksusowych produktów, np. kawioru ryb jesiotropowych [Listos i inni, 2016, s. 238–243].

Rodzimi badacze problematyki „food crime” zwracają również uwagę na [Pływaczewski, 2015, s. 11–23]:

- fałszerstwa dokumentów, czyli podrabianie i przerabianie dokumentacji kontrolnej dotyczącej wyników badań żywności,

- nadużycie władzy, polegające na przekroczeniu uprawnień przez kontrolujących lub celowe zaniechanie obowiązków kontrolnych,
- przyjmowanie korzyści finansowych za odstąpienie od czynności kontrolnych.

Natomiast R. Płocki [2012, s. 364–378], rozpoznając poszczególne rodzaje ogniw w łańcuchu żywności pod kątem możliwych przestępstw, zwrócił m.in. uwagę na to, iż w przypadku producentów rolnych poważnym problemem o charakterze przestępczym są wyłudzenia dotacji unijnych (np. poprzez posługiwanie się fikcyjnymi fakturami zakupu środków, surowców do produkcji rolniczej), jak również wyłudzenia odszkodowań (np. poprzez zawyżanie rozmiaru szkód związanych z działaniem żywiołów czy epidemii zwierząt). Zaobserwował i opisał także liczne zjawiska przestępcze, praktykowane w rybołówstwie, np. ukrywanie nielegalnego ładunku w specjalnie przerobionych i ukrytych ładowniach statku, ukrywanie nielegalnie złowionej ryby pod warstwą ryb innego gatunku, raportowanie połowu dorsza z Bałtyku Wschodniego jako dorsza z Bałtyku Zachodniego, niezgodny z prawem wyładunek ryby późną nocą, sprzedaż pośrednikom większej ilości ryby niż zostało to zadeklarowane w dokumentach pierwszej sprzedaży, a także wprowadzanie nieopodatkowanej ryby na rynek nielegalnymi kanałami zbytu czy próby zawarcia znajomości i porozumienia z organami kontrolnymi, otwartych na tzw. sprzedajność urzędniczą.

Charakter żywności, co wynika bezpośrednio z zapisów cytowanej już ustawy, także określa konkretne rodzaje przestępstw. Dla przykładu, w przypadku żywności genetycznie zmodyfikowanej (ang. *genetically modified organism*) czyny zabronione związane z tego typu żywnością można podzielić na kilka grup: nieprawidłowe znakowanie żywności genetycznie zmodyfikowanej; wprowadzanie jej do obrotu bez uzyskania odpowiedniego zezwolenia lub niezgodnie z warunkami określonymi w zezwoleniu; niewycyfywanie z obrotu żywności genetycznie zmodyfikowanej, która nie spełnia obowiązujących wymagań; niewykonywanie obowiązku monitoringu wprowadzonej do obrotu żywności genetycznie zmodyfikowanej; dokonywanie takiego monitoringu bez zezwolenia; nieprawidłowe transgraniczne przemieszczanie; wprowadzanie do obrotu nowej żywności bez uzyskania odpowiedniego zezwolenia lub nieprawidłowe znakowanie takiej żywności.

Odrębnym problemem poruszonym przez znawców zjawiska wydaje się także sprzedaż produktów żywnościowych na odległość, w tym przez Internet. To sprzyjające pole do popełniania przez zajmujące się tym podmioty przestępstw wynikających z niedopełnienia odpowiednich obowiązków w zakresie wpisu do rejestru zakładów, zgodnie z ustalonym wzorem

wniosku [Kąkol, 2010, s. 304–322]. Kolejnym wydaje się być bardzo trudny do wykrycia i ścigania problem odpadów żywnościowych, szczególnie tzw. zwrotów, czyli takich produktów, które są wycofywane z rynku i wracają do producenta z powodu ich zalegania na półkach sklepowych. Jak podaje J. Leonkiewicz [2015, s. 55–64], w tej kwestii obserwuje się funkcjonowanie swoistego „podziemia”, gdyż zgodnie ze statystykami jedynie 5–7% tego typu produktów przekazywanych jest do zakładów utylizacji. Niewątpliwie z opisanym zjawiskiem wiąże się również występowanie tzw. szarej strefy. To w jej obrębie, jak twierdzą specjaliści, koncentrują się główne wszelkie patologie związane z rynkiem żywności. W Polsce przede wszystkim narażona jest w tym względzie branża przetwórstwa alkoholu, mięsa oraz cukiernicza, szczególnie z powodu fałszerstw oraz przemytu [Pływaczewski, 2015, s. 11–12; *Przeciwdziałanie...*, 2015, s. 106–111].

Większość przestępstw związanych z żywnością i łączące się z tym patologię są ponadto przypisywane do grupy tzw. *white collar crimes* (przestępczość „białych kołnierzyków”). Wyróżnia ją nie tylko osobowość i z reguły wysoka pozycja społeczna sprawców, którzy nie pasują do społecznego obrazu wyrachowanego, bezwzględnego przestępcy (co nie oznacza, że są oni w swoich poczynaniach mniej bezwzględni lub wyrachowani). Przestępstwa te są szczególne również ze względu na ich ścisłą specjalizację, na zachowanie i osobowość ofiar, sposób działania sprawców, a także ze względu na charakter reakcji państwa, organów ścigania i organów kontroli finansowej w stosunku do ich sprawców [Zieliński, s. 271–278]. Co ważne, jak podkreślają reprezentanci prawa, zjawisko „food crime” traktowane jest jako obszar zainteresowania tzw. zielonej kryminologii (ang. *green criminology*), w której rozpatruje się jego negatywne skutki, oddziałujące tak na szeroko rozumiany ekosystem, jak i na jednostki, które w nim funkcjonują [Croall, 2013, s. 167–183]. W ramach zielonej kryminologii, za zielone przestępstwa (ang. *green crimes*) uznaje się te, które powodują szkody wyrządzone środowisku, a także te, które powodują szkody dla ludzi ze względu na fakt funkcjonowania w danym środowisku, którzy poprzez to cierpią z powodu złego stanu zdrowia lub odczuwają inne problemy, w sytuacji gdy ziemia, woda lub powietrze są zanieczyszczone, uszkodzone lub zniszczone [Potter, 2013, s. 125–141]. Jak zatem widać, uznaje się, że skutki przestępstwa wobec żywności winno się analizować z punktu widzenia wszelkich potrzeb i szkód odczuwanych przez układ składający się z elementów żywych lub żywych i nieożywionych, pozostających ze sobą w rozmaitych relacjach.

Autorka pragnie jeszcze zwrócić uwagę na inne, ciekawe zjawisko. Jest nim tzw. zniesławienie, zdyskredytowanie żywności (ang. *food libel, food disparagement*) [Ciućkowska-Leszczewicz, 2015, s. 185–194]. Wiąże się ono

z nagłośnionym, niesłusznym podejrzeniem, wymierzonym w wytwarzaną przez danego producenta żywność, czyli z narażeniem, naruszeniem dóbr osobistych wytwórcy. Takie działanie podlega karze zgodnie z zapisami Kodeksu postępowania cywilnego [Górski, 2013, s. 201–211].

Na zakończenie należy podkreślić, iż ze względu na charakter przestępstw wobec żywności i łańcucha żywności, ich zakres, a także cel oraz skutki, podlegać mogą ukaraniu, m.in. na podstawie następujących aktów prawa:

- ustawa z dnia 25 sierpnia 2006 roku o bezpieczeństwie żywności i żywienia (Dz.U. z 2006 r. Nr 171, poz. 1225 z późn. zm.),
- ustawa z dnia 21 grudnia 2000 roku o jakości handlowej artykułów rolno-spożywczych (Dz.U. z 2001 r. Nr 5, poz. 44 z późn. zm.),
- ustawa z dnia 10 czerwca 2016 roku o działaniach antyterrorystycznych (Dz.U. z 2016 r. poz. 904),
- ustawa z dnia 2 lipca 2004 roku o swobodzie działalności gospodarczej (Dz.U. z 2004 r. Nr 173, poz. 1807 z późn. zm.),
- ustawa z dnia 16 lutego 2007 roku o ochronie konkurencji i konsumentów (Dz.U. z 2007 r. Nr 50, poz. 331 z późn. zm.),
- ustawa z dnia 16 kwietnia 1993 roku o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji (Dz.U. z 1993 r. Nr 47, poz. 211 z późn. zm.),
- ustawa z dnia 17 listopada 1964 roku – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 1964 r. Nr 43, poz. 296 z późn. zm.),
- ustawa z dnia 6 czerwca 1997 roku – Kodeks karny (Dz.U. z 1997 r. Nr 88, poz. 553 z późn. zm.),
- ustawa z dnia 10 września 1999 roku – Kodeks karny skarbowy (Dz.U. z 1999 r. Nr 83, poz. 930 z późn. zm.),
- ustawa z dnia 26 czerwca 1974 roku – Kodeks pracy (Dz.U. z 1974 r. Nr 24, poz. 141 z późn. zm.),
- ustawa z dnia 14 grudnia 2012 roku o odpadach (Dz.U. z 2013 r. poz. 21 z późn. zm.),
- ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 roku – Prawo ochrony środowiska (Dz.U. z 2001 r. Nr 62, poz. 627 z późn. zm.),
- ustawa z dnia 6 grudnia 2008 roku o podatku akcyzowym (Dz.U. z 2009 r. Nr 3, poz. 11 z późn. zm.),
- ustawa z dnia 17 grudnia 2004 roku o rejestracji i ochronie nazw i oznaczeń produktów rolnych i środków spożywczych oraz o produktach tradycyjnych (Dz.U. z 2005 r. Nr 10, poz. 68 z późn. zm.),
- ustawa z dnia 18 października 2006 roku o wyrobie napojów spirytusowych oraz o rejestracji i ochronie oznaczeń geograficznych napojów spirytusowych (Dz.U. z 2006 r. Nr 208, poz. 1539 z późn. zm.),

- ustawa z dnia 2 marca 2001 roku o wyrobie spirytusu, wyrobie i rozlewie wyrobów spirytusowych oraz wytwarzaniu wyrobów tytoniowych (Dz.U. z 2001 r. Nr 31, poz. 353 z późn. zm.),
- ustawa z dnia 12 maja 2011 roku o wyrobie i rozlewie wyrobów winiarskich, obrocie tymi wyrobami i organizacji rynku wina (Dz.U. z 2011 r. Nr 120, poz. 690 z późn. zm.),
- ustawa z dnia 30 czerwca 2000 roku – Prawo własności przemysłowej (Dz.U. z 2001 r. Nr 49, poz. 508 z późn. zm.).

Zakończenie

Problematyka przestępstw wobec żywności i łańcucha żywności staje się bardzo ciekawym i pożytecznym przedmiotem badań naukowych. Zajmują się tym ośrodki na całym świecie, także i w Polsce, z względu na fakt, iż naruszenia jakości żywności, w tym jej bezpieczeństwa, są zagadnieniem globalnym, przekraczającym granice państw. Studia literaturowe pozwalają zauważyć, iż zakres pojęciowy „food crime” jest bardzo szeroki, podobnie jak i zakres typologiczny. W pracy podjęto próbę zidentyfikowania możliwych rodzajów tego typu przestępstw, a także dokonano ich pewnego uporządkowania. Na podstawie przeprowadzonych analiz można wywnioskować, iż przestępstwa, o jakich mowa, można podzielić na sześć umownych grup:

- wymierzone przeciwko konsumentowi i jego dobru, np. oszukańcza reklama czy nieprawdziwe informacje zawarte na opakowaniach,
- wymierzone przeciwko pracownikowi (operatorowi żywności), np. poprzez łamanie prawa pracy, nieuczciwe praktyki zatrudnienia,
- wymierzone przeciwko interesom finansowym państwa, np. przemyt, oszustwa skarbowe, wyłudzenie dotacji,
- wymierzone przeciwko bezpieczeństwu narodu, społeczeństwa, np. terroryzm żywnościowy,
- wymierzone przeciwko przedsiębiorcy (różnym ogniwom łańcucha żywności), np. różne działania na szkodę konkurencji, sabotaż,
- wymierzone przeciwko środowisku, np. związane z coraz większymi ograniczeniami nadmiernie eksploatowanego środowiska naturalnego oraz dążeniem do obniżania kosztów własnych.

Ponadto, zdaniem autorki, za kryterium podziału można przyjąć:

- intencję – np. umyślność lub przypadkowość czynu,
- cel – osiągnięcie korzyści ekonomicznych, politycznych, ideologicznych, rewanż za doznane krzywdy,
- zasięg – lokalny, regionalny, krajowy, międzynarodowy, globalny,
- charakter czynu, rodzaj działania – np. fałszerstwo, kradzież, przemyt, sabotaż,

- rodzaj sprawcy – indywidualny, zorganizowany,
- znamiona skutku – np. szkoda dla konsumentów żywności, przedsiębiorstw działających w obrębie łańcucha żywności, interesu publicznego, interesu państwa,
- charakter skutku – natychmiastowy, stopniowy,
- zakres skutku – indywidualny, grupowy, masowy,
- adresata czynu – indywidualny, grupowy, masowy (nie zawsze taki sam jak zakres skutku),
- ogniwo w łańcuchu żywności – np. hodowca, przetwórcza, hurtownik,
- przedmiot czynu – etap (np. transport, sprzedaż) i/lub rodzaj żywności/surowca,
- przestrzeń realizacji czynu – rzeczywista, wirtualna (cyberprzestrzeń).

Autorka zdaje sobie sprawę, iż wskazane podziały mają charakter ramowy i wysoce umowny i nie wyczerpują wszelkich możliwych relacji lub zależności, jakie obserwuje się w obszarze analizowanego zjawiska, jakim jest przestępstwo wobec żywności i łańcucha żywności, określane także mianem „food crime”. Zjawisko to jest przejawem patologii na rynku żywności i wiąże się z szeregiem negatywnych skutków, odczuwanych przez indywidualnych konsumentów, przez społeczeństwa, ale również przez gospodarke, tak krajową, jak i globalną. Co więcej, patologie tego rodzaju przekładają się na utratę zaufania do stosownych służb, do producentów, a także do istniejących systemów i procedur zabezpieczeń. Znaczący twierdzą [Pływaczewski, 2015, s. 11–23], iż problemy z tym związane na pewno się nasilą, przede wszystkim dlatego, iż bilans doświadczeń w zakresie urzędowego przeciwdziałania różnym zagrożeniom na rynku żywności nie wydaje się do końca optymistyczny.

Literatura

- Badziak J. (2014), *Przestępstwo z Art. 258 Kodeksu Karnego z 1997 r. (Studium Prawnodogmatyczne)*, Katedra Prawa Karnego, Łódź (rozprawa doktorska).
- Ciućkowska-Leszczewicz K. (2015), *Ocena jakości produktów żywnościowych przez Głogierów kulinarnych. Dobra osobiste producenta a wolność wypowiedzi w Internecie*, w: Lewkowicz A., Pływaczewski W. (red.), *Przeciwdziałanie patologiom na rynku żywności*, Wyższa Szkoła Policji w Szczytnie & Katedra Kryminologii i Polityki Kryminalnej, Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, Szczytno/Olsztyn.
- Croall H. (2007), *Food Crime*, w: P. Beirne, N. South (eds.), *Issues in Green Criminology: Confronting Harms Against Environments, Humanity and Other Animals*, Willan Publisher, Cullompton.
- Croall H. (2009), *White collar crime, consumers and victimization*, „Crime, Law and Social Change”, No. 51.

- Croall H. (2013), *Food crime. A green criminology perspective*, w: N. South, A. Bri-sman (eds.), *Routledge International Handbook of Green Criminology*, Routledge, New York.
- Davidson R.K., Antunes W., Madslie E.H., Belenguer J., Gerevini M., Perez T.T, Prugger R. (2017), *From food defence to food supply chain integrity*, „British Food Journal”, Vol. 119, No. 1.
- Dobieszewski A. (2004), *Przyczyny i przejawy patologii społecznej*, „Polityka i Społeczeństwo”, nr 1.
- Elliott Ch. (2014), *Elliott review into the integrity and assurance of food supply networks – final report a national food crime prevention framework*, HM Government, London.
- Gardocki L. (2013), *Pojęcie przestępstwa i podziały przestępstw w polskim prawie karnym*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Sklodowska Lublin-Polonia”, Vol. LX 2, sec. G.
- Górski A. (2013), *Wybrane problemy postępowania zabezpieczającego w sprawach o ochronę dóbr osobistych*, „Rocznik Bibliologiczno-Prasoznawczy”, t. 5/16.
- Grey A., Hinch R. (2015), *Agribusiness, Governments and Food Crime: A Critical Perspective*, w: R.A. Sollund (ed.), *Green Harms and Crimes*, Palgrave Macmillan, London.
- Kąkol C. (2010), *Prawnokarne aspekty ustawy o bezpieczeństwie żywności i żywienia*. „Prokuratura i Prawo”, nr 7–8.
- Leonkiewicz J. (2015), *Instytucje państwowe – ile gwarancji dla zapewnienia bezpieczeństwa żywności*, w: A. Lewkowicz, W. Pływaczewski (red.), *Przeciwdziałanie patologiom na rynku żywności*, Wyższa Szkoła Policji w Szczytnie & Katedra Kryminologii i Polityki Kryminalnej, Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, Szczytno/Olsztyn.
- Listos P., Dylewska M., Gryzińska M. (2016), *Sprzeczny z Konwencją Waszyngtońską (CITES) przemysł zwierząt do Polski*, „Życie Weterynaryjne”, nr 94(1).
- Manning L., Soon J.M. (2016), *Food Safety, Food Fraud, and Food Defense: A Fast Evolving Literature*, „Journal of Food Science”, Vol. 81, No. 4.
- Manning L., Soon J.M. (2014), *Developing systems to control food adulteration*, „Food Control”, No. 49.
- Manning L., Smith R., Soon J.M. (2016), *Developing an organizational typology of criminals in the meat supply chain*, „Food Policy”, No. 59.
- Morling A. (2016), *Food crime matters*, <http://www.foodsecurity.ac.uk/blog/2016/07/food-crime-matters/>, dostęp: 26.03.2017.
- Nowak-Lewandowska R. (2014), *Etyka wobec patologii życia gospodarczego*, „Studia Ekonomiczne”, Vol. 180, No. 2.
- PAS 96 (2010), *Defending Food and Drink: Guidance for the Deterrence, Detection and Defeat of Ideologically Motivated and Other Forms of Malicious Attack on Food and Drink and their Supply Arrangements*, The British Standards Institution, London.
- PAS 96 (2014), *Guide to protecting and defending food and drink from deliberate attack*, The British Standards Institution, London.
- Płocki R. (2012), *Food crime – skala zjawiska*, w: W. Pływaczewski, K. Chlebowicz (red.), *Nielegalne rynki. Geneza, skala zjawiska oraz możliwości przeciwdziałania*,

Katedra Kryminologii i Polityki Kryminalnej Wydział Prawa i Administracji Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, Olsztyn.

- Pływaczewski W. (2015), *Zorganizowane formy przestępczości w sektorze żywności – obszary zagrożeń i przeciwdziałanie zjawisku*, w: A. Lewkowicz, W. Pływaczewski (red.), *Przeciwdziałanie patologiom na rynku żywności*, Wyższa Szkoła Policji w Szczytnie & Katedra Kryminologii i Polityki Kryminalnej, Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, Szczytno/Olsztyn.
- Podgórecki A. (1976), *Zagadnienia patologii społecznej*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- Potter G. (2013), *Justifying 'green' criminology: values and 'taking sides' in an ecologically informed social science*, w: M. Cowburn, M. Duggan, A. Robinson, P. Senior (eds.), *The Value(s) of Criminology and Criminal Justice*, Policy Press, Bristol.
- Przeciwdziałanie szarej strefie w Polsce* (2015), Global Compact Network Poland, Warszawa.
- Pytka L. (1999), *Patologia społeczna*, w: T. Pilch, D. Lalak (red.), *Elementarne pojęcia patologii społecznej i pracy socjalnej*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa.
- Ustawa z dnia 25 sierpnia 2006 roku o bezpieczeństwie żywności, Dz.U. Nr 171, poz. 1225 z późn. zm.
- www.food.gov, dostęp: 25.03.2017.
- Zieliński S. (2015), *Koncepcja przestępczości „białych kołnierzyków” w Polsce w kontekście umowy przetargowej*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego”, nr 12.

Streszczenie

Problem patologii na rynku żywności staje się coraz bardziej odczuwalny. Jednym z jego wymiarów jest przestępstwo określane mianem „food crime”, rozumiane jako działalność niezgodna z prawem, o charakterze przypadkowym lub celowym, prowadzona/realizowana przez osoby indywidualne lub grupy zorganizowane, wymierzona w łańcuch żywności, jako całość, a także w jego ogniwa, z konsumentem na czele, skutkująca destabilizacją w obszarze ekonomicznym, politycznym, ideologicznym, a także naruszeniem i/lub utratą jakości, w tym bezpieczeństwa żywności oraz bezpieczeństwa żywnościowego. Celem głównym niniejszego artykułu jest opisanie charakteru tego zjawiska. Celami pomocniczymi są: zaprezentowanie wyników badań literaturowych, pozwalających na zdefiniowanie pojęcia „food crime”, a także na rozpoznanie jego odmian w ujęciu typologicznym. W pracy jako metody badawcze zastosowano: analizę krytyczną źródeł literaturowych, analizę oficjalnych raportów i wytycznych dotyczących badanego problemu, a także metodę syntezy i wnioskowania logicznego.

Słowa kluczowe

jakość i bezpieczeństwo żywności, przestępstwo wobec żywności, typologia

„Food crime” as a pathology in the food market – the essence, types and an attempt to classify (Summary)

The problem of pathology in the food market is becoming more and more perceptible. One of its dimensions is food crime, defined as an unlawful activity, whether accidental or intentional, carried out by individuals or by organized groups, directed against the food chain, as a whole, and its links, with the consumer at the head, leading to destabilization in the economic, political and ideological sphere, as well as to violation and/or loss of quality, including food safety and food security. The main purpose of this article is to describe the nature of „food crime” phenomenon. The supporting objectives are: to present the results of literature research, to define the concept of „food crime” and to recognize its variants in typological terms. As a research method are used: the critical analysis of literature sources, the analysis of official reports and guidelines on the problem under investigation, as well as the method of synthesis and logical concluding.

Keywords

food quality and safety, food crime, typology

